

6. LA DISTRIBUCIÓ DE DIVERSOS SEGMENTS CONSONÀNTICS

Hi ha consonants que presenten restriccions en determinades posicions sil·làbiques. Els paràgrafs que segueixen en recullen els casos més importants, però ometen les restriccions motivades per processos assimilatoris, que són estudiades d'una manera global en l'apartat 7.

6.1. LES CONSONANTS RÒTIQUES

Les consonants ròtiques contrasten en posició intervocàlica en el domini del mot, ja que en aquest context pot aparèixer tant la consonant bategant ([r̄]) com la vibrant ([r]) (quadre I.11).

QUADRE I.11
Consonants ròtiques

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[r̄]	era, mira, para, careta, Caseres
[r]	erra, mirra, parra, carreta, Casserres

En els altres contextos, tanmateix, les dues consonants es troben en distribució complementària, o en variació estilística, segons la posició que ocupen dins la síl·laba en el domini del mot i entre mots en contacte:

a) La consonant bategant apareix en posició final de mot seguida d'un altre mot començat per vocal (**bar obert, mar Adriàtic**), en la segona posició d'una obertura complexa (**bram, premsa, frau**) i en obertura simple precedida d'una consonant gradual (**caure, coure, cairell, flaire**).

b) La consonant vibrant apareix en posició inicial de mot (**ras, rentar, ruc**) i en obertura simple darrere de consonant no gradual (**honrat, colrada, Manresa**).

c) La consonant vibrant i la bategant presenten una certa variació estilística, i en part dialectal, en posició de coda seguida de pausa (**Bar, Er, Té molt bon cor, Se n'han anat al bar, És molt auster**) o quan és seguida de consonant, tant en el domini del mot com entre mots en contacte (**parlament, porta, amor passional**).

En aquest darrer context, la consonant bategant és més habitual darrere de vocal àtona i en elocució ràpida, mentre que la vibrant sol aparèixer en els casos contraris. La consonant bategant, a més, predomina en valencià i en una part del nord-occidental, mentre que la vibrant predomina en la resta del català. Caldria notar que, en baleàric, els radicals amb vibrant la mantenen en posició final, i es distingeixen, per tant, formes verbals com **amar** (de **amarar**), amb bategant, de **amarr** (de **amarrar**), amb vibrant.

L'aparició de la vibrant en posició d'obertura simple darrere de consonant no gradual és bastant esporàdica, i en diferents mots s'ha evitat introduint des d'antic una **-d-** epentètica i creant una obertura complexa amb bategant. Aquest fet s'observa en l'infinitiu i en les formes de futur i condicional de verbs com ara **moldre** o **pondre**, i en formes nominals com ara **divendres** o **tendre**. Amb tot, les pronúncies

amb vibrant sense epèntesi de **-d-** (**mol[r]e**, **pon[r]e**, **diven[r]es**) es mantenen en parlars baleàrics i nord-orientals, on són admissibles en els registres informals.

6.2. LES CONSONANTS LATERALS

La consonant lateral alveolar ([l]) i la consonant lateral palatal ([ʎ]) contrasten en posició d'obertura i de coda simples (quadre I.12).

QUADRE I.12
Consonants laterals

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[l]	cala, mal, col, Nules
[ʎ]	calla, mall, coll, Nulles

En posició inicial de mot, però, els mots patrimonials presenten regularment la consonant palatal (a excepció dels clítics —cf. § 8.5—): **llapis**, **llengua**, **llit**, **llop**, **lluna**. Aquest fet explica que la consonant palatal tendeixi a generalitzar-se espontàniament en mots cultes que presenten la consonant alveolar: **llògic** i **llingüística** en lloc de **lògic** i **lingüística**. Aquestes pronúncies analògiques no són recomanables en cap registre, llevat del cas de **lliberal**, que perviu al costat de la forma culta **liberal**.

En català oriental i nord-occidental, la lateral alveolar és generalment velaritzada ([ɫ]); això és, presenta com a articulació secundària una aproximació del dors de la llengua a la zona velar o faríngia. El grau de velarització resulta molt marcat en els contextos següents:

- a) en posició de coda, sobretot davant de pausa (**sol**, **vol**, **mal**) i de consonant labial i velar (**alba**, **colgar**);
- b) en la segona posició d'una obertura complexa (**pla**, **clar**), i
- c) entre vocals no anteriors (**pala**, **mula**).

A causa de l'alt grau de velarització, en baleàric i, ocasionalment, en català central, septentrional i nord-occidental, la l tendeix a convertir-se en gradual velar [w] en posició implosiva, sobretot seguida de consonant labial i fricativa palatal sonora. Es tracta de pronúncies, no recomanables, del tipus **aubercoc** per **albercoc**, **aumoina** per **almoina** o **aujub** per **aljub**.

Per raons històriques, en baleàric i en una zona recessiva del català central, no es pronuncien amb lateral palatal sinó amb gradual palatal ([j]) mots com ara **all**, **ull**, **conill**, **Malla**, **palla** i **Torelló**. Aquesta pronúncia, coneguda com a *ieisme històric* o *iodització*, és acceptable en registres informals. No és acceptable, en canvi, la substitució generalitzada de la lateral per la gradual que, per causes externes al català, es constata sobretot entre parlants joves de sectors urbans: la substitució, per exemple, de [ʎ]àgrima, e[ʎ]a o co[ʎ]a per [j]àgrima, e[j]a i co[j], respectivament.

6.3. LES CONSONANTS SIBILANTS

Amb el terme de *sibilants* designem les consonants articulades en l'àrea dentoalveolar o palatoalveolar que es caracteritzen per l'alt grau de turbulència produït durant la sortida de l'aire. Les sibilants poden ésser fricatives i africades. Són fricatives les consonants alveolars [s] i [z] i les palatals [ʃ] i [ʒ], i africades les consonants [ts] i [dʒ], articulades en l'àrea dentoalveolar, i [tʃ] i [dʒ], articulades en l'àrea palatoalveolar (quadre I.13).

QUADRE I.13
Consonants sibilants

<i>Consonant sorda</i>	<i>Exemples</i>	<i>Consonant sonora</i>	<i>Exemples</i>
[s]	sopar, caça, Flaçà, cas	[z]	zero, Pilzà, casa, Isona
[ʃ]	xarop, Xile, Xilxes, caixa, Oix	[ʒ]	gent, Algemesí, Juneda, pluja
[ts]	potser, gots, els Guiamets	[dʒ]	dotze, normalitzar, Atzeneta, l'Atzúvia
[tʃ]	txec, Llutxent, metxa, Felanitx, Urtx, mig, puig	[dʒ]	Alcoletge, metge, Fatjó, mitja

Les consonants palatals presenten diferències considerables en els dos grans blocs dialectals. Simplificant una mica aquestes diferències, podem afirmar que en els parlars orientals predominen les consonants fricatives, mentre que en els parlars occidentals predominen les consonants africades.

En els parlars orientals, les consonants fricatives [ʃ] i [ʒ] no presenten restriccions en posició inicial de mot, però sí les africades [dʒ] i [tʃ]: la consonant [dʒ] no apareix mai en aquesta posició i la consonant [tʃ] únicament es presenta en mots de procedència estrangera (**Txèquia**, **txadià**) i en pronúncies poc acurades de mots com ara **xocolata** i **xàfec**. Cal notar que en baleàric hi ha africació ([dʒ]) en mots com ara **passejar**, **festejar**, **glopejar**, **plantejar** i **roja**.

En els parlars occidentals, en canvi, no presenten restriccions les consonants africades però sí les fricatives. La consonant fricativa [ʒ] no té valor contrastiu en aquests parlars, i mots com ara **jove** i **pluja** s'hi pronuncien amb la consonant africada [dʒ], tret del nord-occidental i del parlar del Camp de Tarragona, en què es realitza [jʒ] en posició intervocàlica. La consonant [ʃ], d'altra banda, no apareix mai en posició postconsonàntica, i sols s'utilitza en posició inicial en un conjunt molt delimitat de mots, d'origen no llatí en molts casos (**xaloc**, **xeringa**, **Xúquer**); mots com ara **anxova** i **xàfec** s'hi pronuncien, per tant, amb la consonant africada [tʃ]. La consonant fricativa [ʃ] presenta encara una altra peculiaritat en aquests parlars, ja que, amb l'excepció del valencià meridional, es pronuncia precedida de la gradual [j] quan no és inicial de mot: **caixa**, **peix**, **arruixar** ([jʃ]).

En aquests contextos, són igualment acceptables tant les peculiaritats dels parlars orientals (on prevalen les pronúncies fricatives) com les dels parlars occidentals (on prevalen les africades i on la fricativa sorda intervocàlica o final es pronuncia precedida de [j]).

Les consonants africades dentoalveolars no presenten diferències dialectals. En aquest cas, les restriccions posicionals són iguals en tots els parlars. Tenint en compte això, la consonant [t̪s] només apareix en posició inicial de mot en manlleus lèxics (**tsar**, **tse-tse**) i es troba rarament en posició interior de mot (**potser**, **lletsó**). La consonant [d̪z], en canvi, no apareix mai a principi de mot, i en posició interior de mot únicament es troba en un conjunt limitat de mots (**dotze**, **tretze**, **setze**, **atzucac**) i en el sufix causatiu **-itzar** (**analitzar**, **formalitzar**).

En el valencià apitxat, es va produir en l'antic l'ensordiment de totes les consonants sibilants sonores. En aquest parlar, per tant, es pronuncien amb [t̪] mots com ara **metge** i **pluja**, amb [ts] mots com ara **dotze** i **atzucac** i amb [s] mots com ara **casa** i **zero**. Aquests tipus d'ensordiments, que també es constaten actualment en determinats parlars de grups urbans, no són recomanables.

6.4. LA DISTRIBUCIÓ DE LES FRICATIVES LABIODENTALS

La consonant [v] es manté amb valor contrastiu en posició d'obertura en baleàric, en part del valencià i, d'una manera recessiva, en el parlar del Camp de Tarragona. En aquests parlars, la consonant [v] contrasta amb la consonant [f] pel caràcter sonor de la primera i sord de la segona (quadre I.14).

QUADRE I.14
Consonants fricatives labiodentals

<i>Consonant sorda</i>	<i>Exemples</i>	<i>Consonant sonora</i>	<i>Exemples</i>
[f]	fel, fan, rafal	[v]	vel, van, raval

En els altres parlars, la consonant [v] ha confluït amb la bilabial (realitzada [b] o [β], segons el context).

En posició de coda, la situació és una mica diferent. En aquest context pot aparèixer la consonant [f], o la variant sonoritzada [v]: **baf, golf** ([f]); **afganès** ([v]). Deixant de banda aquesta variant sonoritzada, que serà analitzada després (cf. § 7.1), la labiodental sonora es convertí, en posició de coda, en la gradual velar [w]. Aquest fet es pot constatar fàcilment en parells del tipus **nou/nova, blau/blava, esclau/esclava, neu/nevada, beu/bevem, deu/devem**. En tots aquests parells, pertanyents a formes flexionades d'un mateix mot o a mots de la mateixa família, la consonant gradual en posició de coda alterna amb la labial (labiodental o bilabial, segons el parlar) en posició d'obertura.

L'alternança, tanmateix, no és totalment sistemàtica, com ho mostra l'existència de formes com ara **blauet**, al costat de **blavet**, o **hereua**, al costat de **hereva**, i, en la flexió verbal, la forma de tercera persona del present d'indicatiu **deuen**.

En central i en altres parlars, la relació entre aquestes consonants s'ha generalitzat analògicament als possessius: **meu/meva**, **teu/teva**, **seu/seva**. Les formes antigues amb [w] intervocàlica (**meua**, **teua**, **seua**) es mantenen en valencià i esporàdicament en altres parlars, on són acceptables en tots els registres.

6.5. LA DISTRIBUCIÓ DE LES CONSONANTS OCLUSIVES

Les consonants oclusives nasals [m], [n] i [ɲ] poden aparèixer en posició d'obertura (tant en posició inicial de mot com en posició intervocàlica) i de coda, encara que en aquest cas es produeixen, a vegades, certes modificacions articulatòries provocades per processos assimilatoris (quadre I.15; cf. § 7.2).

QUADRE I.15
*Consonants oclusives nasals en posició d'obertura
o de coda sil·làbica*

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[m]	meu, cama, prems, vam
[n]	neu, cana, prens, van
[ɲ]	nyu, canya, prenys, bany

En canvi, en posició interior de mot precedides de consonant, únicament poden aparèixer la **m** i la **n** (quadre I.16).

QUADRE I.16
*Consonants oclusives nasals precedides de consonant
en posició interior de mot*

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[m]	arma, asma, submarí
[n]	arna, sagna, hipnosi

Més complexa és la distribució de les consonants oclusives orals, ja que aquestes consonants es veuen sotmeses a diferents processos de modificació articulatòria que són analitzats en l'apartat 7. Deixant de banda les restriccions provocades per aquestes assimilacions, les consonants oclusives orals sordes no presenten restriccions i poden aparèixer en posició d'obertura o de coda (quadre I.17).

QUADRE I.17
*Consonants oclusives orals en posició d'obertura
o de coda sil·làbica*

<i>Consonant</i>	<i>Exemples</i>
[p]	p aga, p lec, cap a, tr ampa, cap , C asp
[t]	t ia, tr au, d ata, f esta, pot , sort
[k]	cal ma, clor , saca , forca , pic , talc